گۆڤارێکی فکرییە دوومانگ جارێک دەردەچێت
ژمارە(٣٧)
شوباتی ٢٠١٣ ساڵی هەشتەم

چەمکی ئازادی لەتێروانینێکی جۆن ستیوارت میلەوە

شاکار یوسف حسن

پێشەکی:

جۆن ستیوارت میل لەکتێبی (لەبارەی ئازادیەوە)(on liberty) لەسەرەتاداباس لەوە دەکات کەململانێی تاك ودەسەلات یەکێکە لەزۆرترین سیماکان کەبەشێوەیەکی ئاشکرا لەقۆناغەکانی مێژوودا هەرلەکۆنەوە پێیان ئاشنابوین بەتایبەتی لەمێژووی یۆنان و رۆماو ئینگلتەرا.ئەمە لەکاتێکدا ئەم ململانێیە لەچاخەدێرینەکاندا لەنێوان هاوولاتیاندا سەریهەلداوە، یان هەندێ لەچینەکان لەگەل حکومەتدا.ئەوکات مەبەست لەوشەی ئازادی(liberty) پاراستنی تاك بو لەپەرەسەندنی ستەمی فەرمان رەوا سیاسیەکان.

لەم کۆمەلگایانەدا هەولیانداوە بەدووشێواز دەسەلاتی فەرمان رەواکان سنوردار بکەن:

١ـ بەدەستهێنانی دان پێدانان بەهەندێك مافدا ئەوەی پێیدەوترێت مافەسیاسیەکان یان ئازادیە سیاسیەکان. ئەوانەی گەرفەرمان رەوا پێشێلی بکردنایە، ئەوا بەمە دەچوە دەرەوەی ئەرکەکانی، لەبەرئەوە دەکرا بەرەنگاری بکردایە بەبەرەنگاریەکی تایبەت یان یاخی بونێکی گشتی بەسەریدا.

٢ـ بەشێوەیەکی گشتی ئامرازێك دەرنەکەوت تەنیالەچاخەکانی ئەم دواییانەدانەبێت کەمەبەست لە دامەزراندنی رێوشوینێکی دەستوریە.کەتیایدا رەزامەندنی خەلك یان دەستەیەك کەنوێنەرایەتیان دەکەن، مەرجێکی پێویستە بۆ بریاردان لەسەرکارە گرنگەکان کە دەسەلاتی فەرمانرەوا پێیان هەلدەستێت، بەلام لە زۆربەی دەولەتە ئەروپیەکاندا بەرێگەی یەکەم کۆت وبەندکراون.جۆن ستیوارت میل دەلێت(ئەو ئازادییەی باسی دەکەم ناچێتەچوارچێوەی میتافیزیك، یان ئیرادەوە. بەلکو باسی ئازادی مەدەنی یان کۆمەلایەتی بەرامبەربەدەسەلاتی کۆمەلایەتی وسیاسی دەکەم).

جۆن ستیوارت میل کاتێك بیری بەرگریکردن لەئازادی رادەگەیەنێت، لەکۆمەلگە دیموکراسیەکاندا، وا لەئازادی دەروانێت کەتاکەکەس یەکەم مەرجی بەدەستهێنانی خۆشگوزەرانیە، ئەمەش ناتوانرێت بەدەست بهێنرێت بەبێ ئازادیەك کەتێروانینی بۆ خۆشگوزەرانی لەمەوە بگەرێت بەدوای خۆشگوزەرانیەکانی تردا، چونکە میل لەکاتی گەرانی بەدوای ئازادیدا ئەو کۆمەلگەیانە جێدەهێلێت کەدواکەوتون وگرنگیان پێنادات، بۆیەئازادی تاك ئەوەندە بەلای ئەمەوە گرنگە کەدروستکردنی کۆمەلگە لای میل پارێزگاری کردن وبەرگری کردنە لە خودی تاك.جۆن ستیوارت میل سێ جۆرلە ئازادی دەناسێنێت کەبەلایەوە زۆر گرنگن ئەوانیش:

١ـ ئازادی ویژدان:بەشێوەیەکی گشتی ئازادی بیرکردنەوەو بیروباوەرو ئازادی لەخستنەروی هەست وبیرو بۆچونەکان لەسەر تەواوی بابەتەکانی(زانستی وئەخلاقی و دینی وکرداریەکان وسیاسیەکان).

٢ـ ئازادی کارکردن وچالاکی: کەتاك پیادەی دەکات لەهەلسوکەوتە گشتیەکاندا.

٣ـ ئازادی کۆبوونەوە:ئەمە لەوئازادیانەیە تاکەکەسەکان ئازادن لەپێکهێنانی یەکیەتیەکان وکۆمەلەکان پارتەکان و

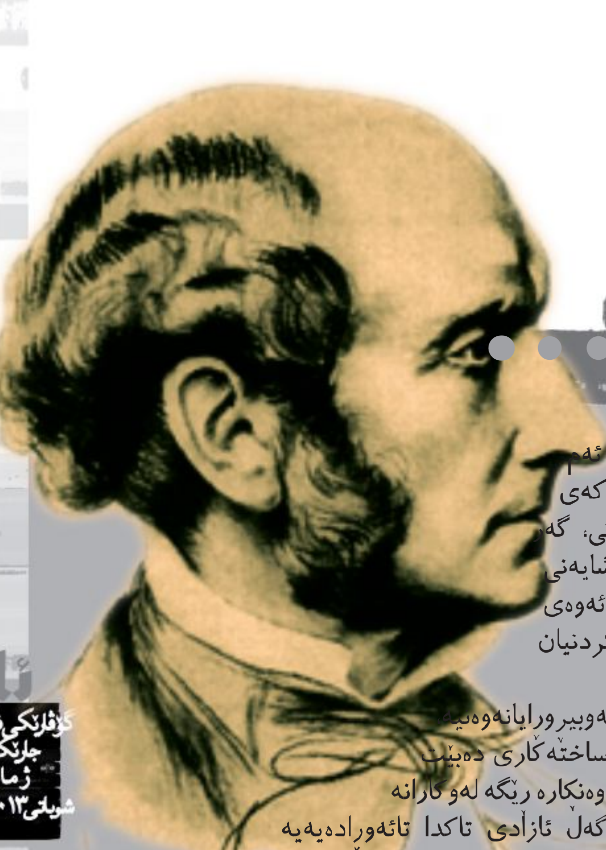

کەمەبەستی زیانگەیاندن نەبێت بەکەسی تر.

ئەوکۆمەڵگەیانەی ئەم جۆرە ئازادیانەی تێدانییە ڕێز لەکۆی ئەم ئازادیانەناگرێت و ناکرێت ببێتەکۆمەڵگەی ئازاد شێوەی حکومەتەکەی هەرچۆنێك بێت.هەروەکو چۆن کۆمەڵگەئازادنابێت بەئازادیەکی تەواوەتی، گەر بەبێ هیچ خۆپارێزیەك ئەم ئازادیانەی تێدانەبێت .تاکەئازادیەکیش کەشایەنی ئەم ناوەیە بریتیە لە ئازادی هەوڵدان بەدوای بەرژەوەندی تایبەتی، بۆئەوەی خۆیان بەژیانێکی ئازادبژین زیاترلەوەی دەستی دەکەوێت، لەزۆر لێکردنیان لەسەرژیانێك کەلەتێروانینی کەسانی دیکەدا بەباشتردەزانرێت.

پرەنسیپی ئازادی تاك پەیوەندی بەمانفێستی ئازادیەوە نییە وپەیوەندی بەوبیروارایانەوەنیە کەدەکرێت لەسنوری ئەم مانفێستەدا بخرێتەبەرباس، بۆنمونە ڕێگرتن لەساختەکاری دەبێت تاچ رادەیەك دەسەلاتی دەوڵەت بوونی هەبێت، یان تاچ رادەیەك ئەرکی خاوەنکارە رێگە لەوکارانە بگرێت کە مەترسی پیشەییان هەیە.پەیوەندی ئەم جۆرەپرسیارانە لەگەڵ ئازادی تاکدا تائەورادەیەیە کەبەردەوام لەبارودۆخەکانی دیکەدا دەیان بینین. بەڵام مرۆڤەکان لەبری ئەوەی بەزۆربێت ڕێگەیان پێبدرێت. خۆیان ئەرکەکانیان راپەڕێنن، چونکە مرۆڤ یەکێکە لەدروستکراوەکانی زەوی کەپێویستی بەژیانێکی ستایش کراوە ژیانێکی باش بۆمرۆڤ رەوایە لەبەر دووبنەما:

* گەشەکردنی تەواو بۆ مرۆڤ لەرووی ئەخلاق وبیرو جوانیەوە.
* رەوابوونی مرۆڤ لەژیانیدا لەئاستی تاك وسەربەخۆی چارەنوسی.

تاکەپرەنسیپێك کە میل ڕێگەی دەدا ئازادی مرۆڤی پێ سنوردار بکرێت ئەوپرەنسیپەیە دەڵێت (تەنیا لەو کاتەی کەئازادی تاکێك دەبێتەمایەی هەرەشە بۆسەر ئازادیەکانی ئەوانی دیکە)، تەنیالەم کاتەدا دەوڵەت مافی ئەوەی هەیە کەئازادیەکان سنورداربکات.ئەویشی ناوناوە پرەنسیپی ڕێگەگرتن کەلای ئەورێگرتنی باوکان ورێگرتنی ئەخلاقیانە جیاوازە لە ڕێگەگرتن لەئازادی بەربنەمای پرەنسیپی (زیان گەیاندن)(harm principle)کەدەوڵەت تەنیا لەو کاتەدا دەتوانێت ڕێگری بکات.

بۆیەحکومەت یان کۆمەڵگە بۆی نییە دەست وەربداتە ئازادیە تاکیەکانەوە، یان ڕێگەلەهەڵسوکەوتەکانیان بگرێت، مادام ئەم ڕێگەگرتنە بۆدورخستنەوەی لەکەسانی ترنەبێت ئەمەش مانای وایە تاکەئامانجی دەسەلات بەشێوەیەکی رەوالەدژی تاك بەکار بهێنرێت نەیەڵێت زیان بەکەسانی تربگەیەنێت.

میل یەکێکە لەوانەی بەتوندی داکۆکی لەئازادی مرۆڤ دەکات، لەوەی مافی تەواوی هەبێت بۆچونەکانی دەربرێت وئازادبێت، لەوەی هەڵی دەبژێرێت لەگەل ئارەزوەکانیدا بگونجێت وەئازادبن چۆن رەفتاردەکەن بەوشێوەیەی دەیانەوێت، کەنەبێتەهۆی زیان گەیاندن بەکەسانی تر.لەمەوە کێشەی ئازادی لای جۆن ستیوارت میل ئازادی تاکەکەسە لەروبەروبوونەوە لەدەستێوەردانی دەسەلاتی کۆمەلایەتی وسیاسی لەکاروباری تایبەتی وئەم ئازادیە تاکەکەسیە دەبێتە هۆی گەشەسەندنی تاك لەروی ئەقلی وپاشکۆیەتی کەبەشێوەیەکی ناراستەوخۆ دەبێتەهۆی بەدیهێنانی چاکەی گشتی.

سەرچاوە:

john Stuart mill ,on libcrty ,chI ,introductor ،١٨٥٩

والا
ئاپا
گۆڤارێکی فکرییە دوومانگ جارێک دەرچێت
ژمارە (٣٧)
شوباتی ٢٠١٣ سالّی هەشتەم